

Na de *Arabische Lente*

WAT IS PRECIES DE IMPACT GEWEEST VAN DE ARABISCHE LENTE? HUNKERT DE BEVOLKING NU MEER DAN VOORHEEN NAAR DEMOCRATIE?

SURVEYDATA VERTELLEN ONS MEER.

tekst NIELS SPIERINGS beeld PIXABAY.COM

D OOR ZICHZELF IN BRAND te steken ontketende de Tunesiër Mohammed Bouazizi een serie van massale protesten in het Midden-Oosten en Noord-Afrika (de zogenoemde MENA-regio). Vanaf eind 2010 trotseerden tienduizenden tot zelfs miljoenen burgers hun angst voor de autoritaire regimes. Gewone burgers uitten hun onvrede en eisten hervormingen.

Gezien de euforie in die dagen zijn de uiteindelijke resultaten teleurstellend: aanhoudende autocratieën, verval in voortdurend geweld, en enkel in Tunesië een geslaagde democratische transitie. Maar zelfs in dat land zijn de leefomstandigheden voor veel burgers er niet beter op geworden. Wat is er echter onder de oppervlakte gebeurd? De opstanden en hun nasleep hebben ook een impact gehad op de steun voor fundamentele democratische waarden in de MENA-regio. De wijze waarop dat is gebeurd, dat verschilt danig tussen de verschillende landen.

ANDERE GELUIDEN

In de projecten van de Arab Barometer (AB) en de World Values Survey (WVS) zijn

+ **NIELS SPIERINGS** IS ALS UNIVERSITAIR DOCENT VERBONDEN AAN DE AFDELING SOCIOLOGIE VAN DE RADBOUD UNIVERSITEIT NIJMEGEN. IN ZIJN VENI-ONDERZOEK (NWO 451-15-006) HOUDT HIJ ZICH BEZIG MET DEMOCRATISCHE ATTITUDES IN DE MENA-REGIO.

tussen 2001 en 2014 enquêtes verzameld in meer dan tien MENA-landen. Deze projecten zijn een samenwerking tussen westerse en lokale universiteiten en onderzoeksinstituten. Zo hangt het AB-project onder het Arab Reform Initiative, een onafhankelijke regionale denktank.

Een Iraakse hoofdonderzoeker vertelde me onlangs zijn motivatie om jaren geleden te beginnen met dataverzameling: volgens de Amerikaanse media ontving het Iraakse volk de Amerikanen juichend als bevrijders van Saddam Hoessein; hij hoorde heel andere geluiden in zijn omgeving. Wat dacht het Iraakse volk echt? Met goed opinieonderzoek wilde hij het Iraakse volk een stem te geven.

Via de AB- en WVS-data geven de MENA-bevolkingen keer op keer aan dat meer dan 80 en 90% van de bevolking 'een democratisch systeem een (zeer) goede manier vindt om het land te besturen'. Daarbij tonen deze data ook een relatief laag vertrouwen in de, veelal autoritaire, overheden. Tegelijkertijd en zorgwekkender is dat velen niet denken dat 'de meeste mensen te vertrouwen zijn' en dat de sociale tolerantie relatief laag is: velen hebben bezwaar tegen het wonen

naast iemand met een andere etnische of religieuze achtergrond.

In de breedte lijken dus grote delen van de bevolking klaar te zijn met de autoritaire politieke elite, maar ontbreekt het tegelijkertijd aan fundamentele waarden die nodig zijn om een houdbare democratie te vestigen. Dit algemene beeld zegt echter weinig over de impact van de Arabische opstanden. Hunkeren mensen nog meer naar democratie? Heeft de eendracht tijdens de protesten het vertrouwen doen toenemen? Vertalen de conflicten, zoals die in Jemen, zich in verder afnemende tolerantie? De surveydata en het inzicht in hoe de opstanden zich op verschillende manieren ontvouwd, geven een antwoord.

In zekere zin was de Arabische Lente een regio-wijd verschijnsel, maar was het niet eenduidig. Er bestaan belangrijke verschillen tussen de opstanden en de uitkomsten, zoals blijkt uit de enquêtedata.

Wat betreft de opstanden zijn grofweg drie groepen landen te onderscheiden. Landen: (a) met hooguit kleine protesten (niet meerdaags, niet in meerdere steden, relatief weinig mensen); (b) waarin hevige en breed gedragen protesten gericht op politieke verandering uitbraken; en (c) die grootschalige protesten kenden, maar vooral gedragen door specifieke religieuze of etnische groepen.

Ook de reacties van de regeringen varieerden aanzienlijk. In een handvol landen vond geen politiek-institutionele hervorming plaats. Misschien werd er wel een minister vervangen, zoals in Irak en Soedan, maar de spelregels bleven even autoritair. In een drietal landen zagen we kleine maar concrete democratische hervormingen. Bahrein kreeg een Ombudsman, in Marokko hevelde de koning de macht over naar gekozen politici, en in Jordanië werd meer vrijheid van meningsuiting toegestaan. Tenslotte viel in verschillende landen het gehele regime. In plaats daarvan kwamen een mislukte democratische transitie (Egypte), een burgeroorlog (Jemen), en een nieuwe stabiele democratie (Tunesië).

ONDER DE BEVOLKING

Hoe de opstanden zich ontvouwd, wordt deels weerspiegeld in hoe de wens voor democratie onder de bevolking zich ontwikkelde. Allereerst valt op dat juist in de landen met stevige protesten, de wens voor democratie het hoogst was voor de opstan-

Heeft de eendracht tijdens de protesten het vertrouwen doen toenemen?

den. Echter, er was geen evidente stijging of daling in die steun voor democratie. Na de opstanden daalde de steun voor democratie in zes landen – Bahrein, Egypte, Irak, Libanon, Marokko en Tunesië –, meer algemeen of voornamelijk onder de armen en werklozen. Met een daling van een kwart tot half punt op een schaal van 0 tot 3 kunnen we spreken van forse dalingen. Nergens steeg de steun duidelijk.

De gemene deler onder de zes dalingslanden is dat in elk land de hoop wortel heeft kunnen schieten. Er was in alle gevallen stevig protest aanwezig en die protesten leken effect te hebben. In vijf gevallen was er namelijk sprake van minimale democratische hervormingen, volgend op de protesten. In Libanon, het zesde land, waren de protesten tegen een minister-president uit 'de verkeerde zuil' eveneens niet kansloos, gezien de afspraken over verdelingen van posten. Echter, in geen van de zes landen materialiseerde zich echte verandering, en dit lijkt een desillusie in democratie tot gevolg te hebben gehad. Zelfs in het gedemocratiseerde Tunesië speelt dit een rol. De enquêtes tonen dat de ondervraagden bij het woord 'democratie' niet alleen denken aan een politieke, maar ook aan een economische gelijkheid. In onder meer Tunesië verwachtte de economische onderklasse vooruitgang vanwege de democratische hervormingen. Toen die uitbleef, raakte juist deze groep gedesillusioneerd.

In de andere vijf landen heeft de hoop nooit wortel geschoten en bleef de steun voor democratie vrij stabiel. Er waren of geen grootschalige protesten, of ze werden vrij snel gevolgd door geweld en burgeroorlog.

POLITIEKE VERTROUWEN

Voor het politieke vertrouwen van mensen zien we, met uitzondering rond de Israëlisch-Libanese Oorlog van 2006, een dalende trend voorafgaand aan de opstanden. Op hun beurt lijken de protesten vooral in de landen waarin het regime is gevallen een fikse impact op het politieke vertrouwen te hebben gehad. Na het verdwijnen van de oude onderdrukkers werd het vertrouwen in 'de politiek' wat herwonnen; toen bleek dat een regime-wisseling de grotere maatschappelijke problemen niet meteen oploste, kreeg het vertrouwen juist een extra stevige klap.

Niet minder opvallend is dat na de opstanden in veel landen ook het vertrouwen in gewone burgers eerst een stijging liet zien. Maar juist in Egypte en Tunesië kelderde het sociaal vertrouwen flink na de gehouden democratische verkiezingen. Meerdere factoren kunnen hier een rol spelen, zoals aanblijvende socio-economische problemen – dat wangedrag ook een rol speelde bij leiders die uit 'het gewone volk' waren opgestaan, of dat de verkiezingsuitslag niet was wat men aanvankelijk hoopte. Zo zijn de seculieren wellicht teleurgesteld geraakt in medeburgers gezien de winst van islamitische partijen.

Terwijl het politieke vertrouwen voor de opstanden daalde, leek de etno-religieuze tolerantie licht te stijgen. Wellicht heeft ook deze toenemende eendracht wat bijgedragen aan het ontstaan van de opstanden. Echter, de opstanden zelf hebben vooral de religieuze scheidslijnen in de MENA-regio benadrukt. In alle gevallen (in alle tien hierop onderzochte landen) is na de opstanden de sociale tolerantie gedaald. Het lijkt dat de gedeelde taal, media en identiteit – de identificatie met het Arabische volk is ongeveer even groot als die met het eigen land – afdoende zijn om de religieuze spanningen in sommige landen, en de tolerantie richting anders-religieuzen in de gehele regio, te beïnvloeden.

RELIGIEUZE SPANNINGEN

Al met al zagen we dat vrij snel na de opstanden en initiële hervormingen er onder de bevolking in de MENA-regio enige hoop op democratie en vertrouwen in politiek en medemens ontstond. Echter, toen echte socio-economische of politieke verandering uitbleef en de religieuze spanningen toenamen, nam ook de teleurstelling toe. De bevolking die door protesten en eerste

Het Tahrir-plein in Cairo, op 29 januari 2011.

beloften hoop had gekregen, verloor daardoor een deel van haar wens voor democratie. Daar waar het oude regime was omvergeworpen, daalde het vertrouwen in de politiek opnieuw. En de tolerantie nam af in de gehele regio.

Ondanks alle verschillen was van de opstanden nergens in de MENA-regio een duurzaam positieve impact te vinden op fundamentele democratische waarden. Als er wel een invloed gevonden werd, dan schetst deze een grimmig beeld. De protesten met hun initiële euforie lijken vooral het fundament van een nieuwe democratie te hebben aangetast. Het moet echter wel gezegd dat in de meest recente data in een aantal landen zich de eerste sporen aftekenen van een herstellend vertrouwen en licht toenemende tolerantie. Het lijkt dus te vroeg en te straf om te spreken van een Arabische Apocalyps. ✕

Ook de reacties van de regeringen varieerden aanzienlijk.

LITERATUUR

Trust and Tolerance across the Middle East and North Africa: A Comparative Perspective on the Impact of the Arab Uprisings.

Niels Spierings (2017)

In: Politics and Governance. Online publication 24/03/2017.

Democratic Disillusions? Democratic Support and the Arab Uprisings.

Niels Spierings (2017)

Unpublished working paper.